

NÉMETH BOGLÁRKA

A székely nyelvjárás regisztrálása a Tamási Áron *Ábele* körüli diskurzusokban

1. Bevezetés, elméleti alapok

Tanulmányom¹ egy hosszú távú szociolingvisztikai kutatás néhány részeredményét foglalja össze röviden. A több fázisból álló kutatás a székely nyelvjárás regisztrálásának jelenségkörét vizsgálja, így a *regisztrálás*² (*enregisterment*) kulcsfogalma köré szerveződik: fő tárgyát azok a metapragmatikai folyamatok képezik, amelyek révén a beszélők különböző csoportjai valamely megszólaltatott beszédmódokat bizonyos szemiotikai, elsősorban nyelvi jegyek alapján felismerhető, autonóm regiszterként, nevezetesen székely nyelvjárásként azonosítanak. A székelyként prezentált/azonosított beszédmód jellegzetességeit és értékelését vizsgálom meg szisztematikusan a nyelvészeti, szépirodalmi, film- és reklámpari, publicisztikai munkákban, az anyanyelv-oktatási anyagokban, illetve a közösségi média különböző műfajaiban és az ezekre vonatkozó reakciókban tetten érhető diskurzusokban.³

A regisztrálás dinamikusan alakuló folyamatait és a nyelvi változatosság révén megkonstruálható identitástípusok kategóriáit nagymértékben alakítja az, hogy a regisztereket a beszélők általában sztereotipikusan összekapcsolják azokkal a beszélőkkel, akik megszólaltatják az adott beszédmódokat a kommunikatív gyakorlataik

1 | A tanulmány az MTA Domus ösztöndíjprogramjának támogatásával íródott.

2 | A regisztrálással kapcsolatban lásd pl. Agha és Johnstone munkáit, melyekből az is kiderül, hogy maguk a regiszterek – így pl. a székely nyelvjárásnak nevezett regiszter is – az efféle metapragmatikai, filozófiai folyamatok absztrahált termékei, a nyelvhasználat kulturális modelljei, amelyek bizonyos szociológiai jegyek indexeiként működnek a közösség különböző tagjai számára, olyan diskurzustípusok, melyek azonosítása révén szemiotikai repertoárok tipizált szereplőkhöz, viszonyokhoz, viselkedésekhez kapcsolódnak. A szerzők azt is hangsúlyozzák, hogy az ilyen módon konceptualizált regiszterek nem tekinthetők statikus konstrukcióknak, hiszen egyrészt folyamatos változásban vannak, másrészt a tipizálás metapragmatikai gyakorlatai különböző személyek esetében különböző eredményekhez vezethetnek az előzetes regisztrálási folyamatok és az alkalmazott nyelvi ideológiák függvényében. Asif Agha: *Language and Social Relations*. Cambridge University Press, Cambridge 2007.; Barbara Johnstone: *Enregisterment: How linguistic items become linked with ways of speaking*. *Language and Linguistics Compass* 10. évf. 2016. 632–643.

3 | A kutatás relevanciájáról lásd: Németh Boglárka: A regisztrálás jelenségköre, relevanciája és a „székely nyelvjárás” regisztrálásának vizsgálati lehetőségei: Egy kutatás elméleti megfontolásai. In: *A szociolingvisztikai kutatás társadalmi hatásai*. Szerk. Bodó Csanád, Szabó Gergely. ELTE Eötvös Kiadó, Bp. 2025. 301–311.

Németh Boglárka (1984) – nyelvész, PhD, egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, boglarka.nemeth@ubbcluj.ro

<https://doi.org/10.36373/em-2025-3-6>

során. Azokat a beszélőket, legyenek azok fiktív vagy valós személyek, akik a közösség tagjai szerint autentikus módon szólaltatják meg az egyes regisztereket, Agha *karakterológiai figuráknak* nevezi.⁴

A különböző karakterológiai figurák által megszólaltatott regiszterek nem feltétlenül ismertek vagy azonosíthatók a teljes beszélőközösség számára, sőt általában csak a beszélőknek bizonyos hányada számára ismerősek. Magának az „ismerősségnek” is fokozatai vannak: a skála egyik végén azok helyezhetők el, akik képesek felismerni az adott regisztert, a másikon pedig azok, akik nemcsak felismerni, hanem produkálni, megszólaltatni is képesek, a hozzájuk kapcsolt sztereotípiákat pedig meghatározza az, hogy a beszélők milyen értéktételeket társítanak az adott nyelvi erőforrásokhoz, illetve az, hogy a közösség különböző tagjai milyen karakterológiai jegyek mentén tipizálják a nyelvi erőforrásokat megszólaltató beszélőket. A beszélőknek azt a csoportját, akik számára (valamennyire) ismert egy adott regiszter, Agha a regiszter *társas hatókör*eként (*social domain*) címkézi, azokat a sztereotip szociális kategóriákat pedig, amelyeket a regisztert megelevenítő beszélőkhöz szokás kapcsolni (pl. nő(ies), férfi(as), iskolázott, iskolázatlan, székely, intellektüel, bölcsész, informatikus, bűnöző stb.), *társas tartomány*nak (*social range*) nevezi.⁵

A regisztrálás jelenségeinek vizsgálatához fontos minél többet tudni arról, hogy a fentebb említett metapragmatikai gyakorlatok pontosan milyen közegekben és hogyan zajlanak. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy a regisztrálás legproduktívabb színterei a hétköznapi verbális interakciók, történjenek azok beszélt nyelvi vagy írott kommunikáció formájában. Minden alkalommal, amikor egy beszéd-esemény valamelyik résztvevője egy beszédmódot megszólaltatva az egyéni autentikusság vagy épp a reflexív inautentikusság (pl. paródia, stilizálás) keretei közt különböző szociális identitástípusokat jelenítenek meg a beszéd-esemény egyéb szereplői számára úgy, hogy azok képesek explicit vagy implicit módon azonosítani a megszólaltatott beszédmódot és szociális indexeinek valamelyikét, regisztrálás történik. Szintén a regisztrálás színtereiként említhetünk ugyanakkor minden, metanyelvi diskurzusoknak teret adó keretet, így a nyelvtudomány és antropológia színtereit, az anyanyelvoktatás és a nyelvművelés intézményeit, illetve az egyéb kulturális termékek (szépirodalom, film stb.) intézményeit. Regisztrálás zajlik továbbá nyelvészeti, szépirodalmi művek, filmek, bohózatok, reklámok fogyasztásakor (amennyiben a szerzők valamilyenként regisztrálnak bizonyos nyelvi elemeket, mintázatokat vagy egész szemiotikai repertoárokat, az olvasók/nézők pedig reflektálnak a metapragmatikai tipizálásra), illetve a mindezekről való, beszélt nyelvi, a hagyományos írásbeliség médiumában, illetve a digitális, valamint közösségi médiában zajló kommunikáció során.

Kutatásom szépirodalommal kapcsolatos fázisában a székely nyelvjárásnak a szépirodalomban, illetve annak recepciójában tetten érhető bizonyos regisztrálási folyamatait, jelenségeit igyekeztem feltárni néhány esettanulmány formájában. A jelen tanulmányban közreadott eredmények egy Tamási Áron *Ábel*-trilógiájával kapcsolatos vizsgálatból származnak, melyben igyekeztem feltárni azt, hogy milyen jelentőséget, funkciót tulajdonít nyelvi és karakterológiai jellegzetességeinek az

4 | Asif Agha: Voice, Footing, Enregisterment. *Journal of Linguistic Anthropology* 15. évf. 2005/1. 38–59.

5 | Uo.

irodalomtudományi szakirodalom, a digitális és közösségi média, valamint az anyanyelvoktatás, és azonosítani Szakállas Ábel nyelvi-kommunikációs jellegzetességeit és karakterológiai figurájának sajátosságait, ezáltal felderíteni a székelynek mint regiszternek a trilógiáról való beszédben működtetett társas tartományát és értékeléseit.

Választásom azért esett Tamási Áron *Ábel*-trilógiájára, mert saját tapasztalatom és előzetes dokumentációm alapján ez az a mű, amelyet a köztudat leginkább számontart mint értékes, nyelvi és karakterológiai szempontból is értékteremtő, a székely identitást művészien megformáló, sokak számára ismert alkotást, továbbá ezzel kapcsolatosan találtam a legtöbb idézetet, parafrázist, evaluatív utalást a tudományos diskurzus közegén kívül (is).

Cikkemben tehát e kutatás bizonyos részeredményeit összegzem: azokat a publikus diskurzusokban adatható aspektusokat próbálom feltárni és példák alapján szemléltetni, amelyek Szakállas Ábelhez mint karakterológiai figurához, illetve a róla való beszéd gyakorlataihoz köthetők a társas hatókör bizonyos szegmenseiben. A vizsgálat által képet kaphatunk a székely regiszternek az így kialakított társas tartományáról és szemiotikai repertoárjáról. Ennek érdekében az alábbiakban áttekintem az *Ábel*-trilógiával foglalkozó szakirodalomban (2. rész), a digitális média felületein (3. rész), Tamási önprofilozásában (4. rész) és az iskolai oktatás néhány segédanyagában (5. rész) tetten érhető reprezentatív állításokat, viszonyulásokat, különösen figyelve a kommunikációs jellemzők és a karakterológiai figurák méltatásaira. Végül a 6. részben röviden összegzem a bemutatott adatok alapján levont következtetéseket.

2. Ábel a szakirodalomban

Az *Ábel*-trilógia minősítéseinek tárgyalása előtt fontos rögtön megjegyezni, hogy a trilógia első darabját, az eredetileg a *Brassói Lapokban* részletekben, majd az Erdélyi Szépművészeti Céh által könyvként is megjelentetett *Ábel a rengetegben* (1932) című regényt és a rákövetkező *Ábel az országban* (1933), valamint *Ábel Amerikában* (1934) című műveket kisebb-nagyobb mértékben differenciáltan tárgyalja a szakirodalom. Bár előfordul, hogy bizonyos méltatások a teljes trilógiát sok szempontból lényegileg azonos módon jellemzik, illetve a három regény korabeli sikerességét hangsúlyozzák,⁶ az általam elolvasott szövegek nagyobb része az első regényt jellemzően időtálló, értéket teremtő mesterműnek, a második kettőt pedig értékes, ám művészileg kevésbé kidolgozott és kevésbé sikeres munkáknak tekinti.⁷ Ezzel összhangban az általam

6 | Ilyenek a kis terjedelmű, tömör szintézisre törekvő szövegek, pl.: Balás Gábor–Pomogáts Béla: Irodalmi alkotók és alkotások. In: *A székely művelődés évszázadai*. Szerk. Balás Gábor. Panoráma, h. n. 1988. 187–211.; Ugrin Aranka: *Tamási Áron. Életrajz*. Digitális Irodalmi Akadémia. é. n. <https://dia.hu/dia-szerzok/tamasi-aron/eletrajz> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

7 | Lásd pl. Czine Mihály: Népiesség és mítosz: Tamási Áron. In: *A magyar irodalom története VI. A magyar irodalom története 1919-től napjainkig*. Főszerk. Sőtér István. Akadémiai, Bp. 1966. 700. <https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/06/349.html> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.); Taxner-Tóth Ernő: *Tamási Áron*. Gondolat, Bp. 1973. 74.; Z. Szalai Sándor: „Hit a harcban, remény a bajban”. *Pályakép Tamási Áronról*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1991. 58; Hegedüs Géza: Tamási Áron (1897–1966). In: uő:

kiemelt, reprezentatívnak tekinthető diskurzusok is az első regény kapcsán születtek, és jellemzően röviden térnek ki a második két darabra. Az alább említett, korabeli és későbbi reflexiók az *Ábel a rengetegben* című regényre vonatkozóan fejtegetik a műben tetten érhető stilisztikai-poétikai technikákat, a főszereplő jellegzetes vonásait, illetve a mű „tétjét” és művészi értékét. Elsőként érdemes két, a regény első megjelenése utáni évben megjelent méltatást megnézni: (1a)-ban Schöpflin Aladár rendkívül pozitív, a regényt nagyra értékelő írásának bizonyos részleteit idézem mint a jellemzően magasztaló korabeli vélemények egyik mintapéldáját, (1b)-ben pedig Kristóf György elmarasztaló véleményezésének néhány részletét mutatom meg.

(1) **a.** Tamásinak sikerült a magyar törzs egy különleges ágának, a székely embernek csaknem teljes típus-képét lerögzíteni csaknem teljes valójában. [...]

[Ábelnek] szüntelen agyafúrt tréfán jár az esze, nem mond semmit közvetlenül nyíltan, még az apjának sem. Csupa célzásokban beszél s csaváros mondásairól egy másik ősnépi formára ismerünk rá: a csali mesére. Ez a székely beszédmód. Egy olyan fajtának a beszédmódja, amelynek mindig résen kellett állni a természet mostohasága, emberek erőszaka ellen, amelynek kézimunkás létére mindig eszével is kellett élni. Ez az ész aztán olyanná alakult, mint a viharban nőtt fa, görcsössé és csavarodottá, hogy mindig azzal az oldalával fordulhasson vihar, eső, hó felé, amely kibírja. A népmese hősének nagyon vigyázni kell magára, nagyon ravasznak kell lennie, hogy meg tudjon állni a viharos erdőben, amelybe az élet kézen fogva fölvezette. Meg kell tanulnia, hogy túljárjon az emberek eszén és még inkább meg kell tanulnia, hogy a tréfa édes ízével vonja be azokat a dolgokat, amelyek máskülönben nagyon is keserűek volnának. Ebből fakad ki az a különös székely humor, amely más, mint minden más nép humora. Ezt észrevették más íróink is, Jókai óta, de csak külsőségeiben; nem szívták magukba a hargitai éles levegővel, mint Tamási. Ez a humor legfőképpen a beszéd fordulataiban nyilvánul. De ez a beszéd rávilágít az összes dolgokra és humoros színt von rájuk. Aki székely ember a regényben, mind így beszél vagy legalább is érti és élvezi ezt a beszédmódot. Ábel apja, a favásárlók, a erdőtulajdonos bank igazgatója, a pátergvardián. [...]

Az erdő hangos a tréfalókozástól, székelyek, szerzetes papok jönnek-mennek fát vásárolni, Ábel kiszolgálja őket, de sohase tréfalkozás nélkül. Ez a folytonos jókedv már nem lelkiállapot, ez már természet, ebben van a székely fajta bélyege. Ez magyarázza meg, hogy Ábel fel tudja találni magát a szörnyű erdei egyedüllétben, gyöngye gyerek a természet és ember ellenséges hatalmaival szemben.⁸

A magyar irodalom arcképcsarnoka. Trezor, Bp. 1995. <https://mek.oszk.hu/01100/01149/cedula.html> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.); Sipos Lajos: *Tamási Áron. Élet- és pályarajz.* Elektra Kiadóháza, h. n. 2006. 220.

8 | Schöpflin Aladár: *Ábel a rengetegben.* Tamási Áron regénye. *Nyugat* 1933/2. o. n. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1933-4B297/1933-2-szam-51B697/figyelo-72B897/regeny-es-novella-1AB997/schopflin-aladar-abel-a-rengetegben-tamasi-aron-regenye-1BB997/> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

b. Az irány, melynek Tamási jellegzetes képviselője, az u. n. székely irodalom. Székely az az irodalom, melynek alkotásaiban nemcsak a cselekvény hősei, színtere székelyek, hanem a nyelv, a mű stílusa is egészen *székely* nyelvjárás. Székely nyelvjárás ott is, ahol arra semmi szükség nincs. Semmi kétség nem lehet abban, hogy az így felfogott és így művelt székely irodalom nem fejlődés, hanem elfejlődés. Az irodalomnak árt, az irodalomnak kárára van. [...]

Az *Ábel a rengetegben* is eleitől végig székely nyelvjárásban van írva s elvileg mégsem kifogásolható egészen. Nevezetesen az egész regény a hősnek, Ábelnek, egy tizenhatodik életévében járó csíki székely fiúnak az elbeszélése. Ezzel a nem ismeretlen írói fogással a mű székely nyelvjárása alapján indokolva van: a hős másként, mint a maga tájszólásán, nem is tudhat beszélni. [...] És ha néha-néha el is felejtí Ábel, hogy neki nyelvjárás szerint kell mondani mondókáját, nem túlságosan sok és fárasztó az olvasóra nézve ennyi székelység a különben szerencsés szájba adás ellenére is? [...]

Ábel kicsi fiú, de született *figurázó* alak. Akárcsak az apja vagy a somlyói gvárdián, mint minden székely, ha kell és ha kedv meg alkalom adódik. Hogy Ábelke tizenöt éve ellenére is olyan pompásan tud figurázni, abban nincs semmi baj. Nagyon is élvezzük figurás kedvét, mókázó tehetségét. A baj nem abban van, hogy az író a székely figurázó észjárását épen rajta keresztül és általa akarja és akarta mindenk számára szemléltetni, hanem abban, hogy Ábel maga is nagyon tudatában van, hogy ő mit tud. Legjobban maga élvezi, hogy ő milyen ügyesen figurázik. Mert a figurát csakugyan érti. Ezt szívesen, készséggel és fenntartás nélkül elismerjük: a székely figurázás technikáját Tamási nagyon jól ismeri s általában véve kitűnően, talpraesetten is alkalmazza.⁹

Schöpflin cikke magában foglalja a korabeli és későbbi pozitív kritikák néhány fontos szempontját, Kristóf nagyrészt negatív kritikája pedig – bár a regény pozitív fogadtatásának közegében kevésbé jellemző diskurzustípusnak tekinthető – jól érzékelteti, hogy a szakma szerint miben rejlik Tamásinak és művének székelysége, illetve, hogy ez milyen okokból válthatott ki akár idegenkedést is bizonyos esetekben. Schöpflin (1a)-ban idézett méltatásában központi értéként jelenik meg a székely etnikai és nyelvi közösség specifikus sorsának, lélekrajzának, gondolkodásmódjának és nyelvének autentikus megjelenítése. A küzdelmes létmódnak a gondolkodásmódban és a „székely beszédmódban” is kiütöző következményeként emeli ki az önvédelmi mechanizmusként értelmezett implicit, utalásszerű, „ravasz” és tréfálkozó kommunikációs üzemmódot, mely a másokkal szembeni kiszolgáltatottság csökkentését és a traumatikus eseményekkel szembeni lélektani rezilienciát szolgálja a szerző szerint. Schöpflin ezt a lélektani-kommunikációs profilt fedezi fel nemcsak Ábelben, hanem az összes többi székely szereplőben is, és Tamásit elsősorban ennek a mesteri megjelenítőjeként magasztalja.

Ehhez képest merőben más képet fest a regényről az (1b)-ben idézett Kristóf, aki több szempontból elmarasztalja Tamási regényét. Miután a „székely irodalom” jellegzetes képviselőjének nevezi Tamásit, kiemelve, hogy az irányzat egyik fontos és káros

⁹ | Kristóf György: Tamási Áron: Ábel a rengetegben. *Erdélyi Múzeum. Új folyam* 4. évf. 1933/38. 98–99. <https://api.eda.eme.ro/server/api/core/bitstreams/cada41cf-9b92-49f1-9d80-358b57cf0389/content> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

sajátossága, hogy az idesorolható művek „szükségtelenül” is székely nyelvjárásban íródnak, megállapítja, hogy a méltatott regény is teljes terjedelmében így íródott. Mentségként említi meg, hogy a regény esetében az autentikusság megteremtésének eszközeként indokolt lehet az egyes szám első személyű elbeszélő székely kamaszfiú beszédmódja, ugyanakkor egyrészt túlzottan soknak és fárasztónak minősíti a székely jellegzetességeket, másrészt megjegyzi, hogy a megjelenített beszédmód néhol az „irodalmi magyar nyelvhez” közelít, tehát regiszterhasználati inkoherenciát állapít meg.

A bírálóknak egy másik szempontja a regény főszereplőjének és elbeszélőjének inautentikusként jellemzett szellemi érettsége, mely Kristóf szerint irreálisá teszi a regényt, egy harmadik ellenvetés pedig az, hogy Ábel korához képest túlzott mértékű metapragmatikai tudatosságot mutat, hiszen tudatosan és reflexíven viszonyul saját „székely figurázó észjárásához”. Ezek mellett Kristóf legfőbb kritikája a regénnyel szemben, hogy Ábel története során – melyet a kritikus kudarcok sorozataként értelmez – gyámoltalanul kiszolgáltatottá válik mások akaratának, végül megtörve tér haza, és ezáltal nem teljesíti a regény elején tett, önérvényesítéssel kapcsolatos ígéretét, ezenfelül Tamási – hőse mitizálhatóságának javára – elmulasztja e tipikus „székely sors” kapcsán az elkallódás hátterében álló „társadalmi bajok” megjelenítését. Az is látható azonban a szövegben, hogy Kristóf a főhős bizonyos adottságainak hiteltelensége, illetve a regény szociográfiai inautentikussága mellett érvelve sem kérdőjelezi meg, sőt tényként kezeli a megjelenített székely nyelvjárásnak és tréfás kommunikációs jegyeinek az autentikusságát („minden székelyre” jellemző voltát), kritikái ezt a fajta autentikusságot egyáltalán nem érintik.

A későbbi, Tamási *Ábelét* is tárgyaló monografikus munkák¹⁰ és Bertha Zoltán székely humorról szóló tanulmánya¹¹ is főként a Schöpflin által is kiemelt szempontokat hangsúlyozzák: szerintük a nyelvhasználat a különlegesség és az autentikus székely jelleg mellett az életerő, az eszesség és a zord körülményekkel való megbirkózás szimptomája és eszköze, egyben poétikai erőforrása a szerzőnek. Az (1a) kapcsán már említett sajátosságok mindegyike megjelenik tehát a későbbi méltatásokban is. A Tamási-szakirodalomban egyöntetűen megjelenő vélemény, hogy az *Ábel a rengetegben* című regény értékének és sikerének kulcsa a költői, képies nyelvhasználat, a mesei jelleg, a verbális versengés, a humor és az implicit kommunikáció ereje, melyeket rendszerint sajátosan székelyként jellemeznek a különböző szerzők, Ábelt pedig egyértelműen jellegzetesen székely karakterológiai figuraként interpretálják, illetve azzá teszik.

3. Tamási önprofilozásáról

Mielőtt áttérünk Tamásinak és Ábelének a digitális média különböző platformjain adatolható jelenlétére, illetve a velük kapcsolatos diskurzusok tárgyalására, érdemes röviden kitérni Tamási önprofilozására, és arra, hogy ő maga hogyan minősíti Székely Ábel figuráját.

10 | Pl.: Taxner-Tóth Ernő: *i. m.* 76, 87; Sipos Lajos: *i. m.* 72; Bertha Zoltán: „*Székely Homérosz*”. *Tanulmányok Tamási Áronról*. Kairosz Kiadó, Bp. 2012. 84–85.

11 | Bertha Zoltán: Székely humor – erdélyi írók tollán. *Bárka* 13. évf. 2005/5. 92. http://barkaonline.hu/archivum/barka_200505.pdf (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

Egy 1933-ban közreadott, Alexandru Vaida-Voevod román belügyminiszterrel kapcsolatos cikkben¹² Tamási saját korai műveinek minősítéseiből reflektál néhány általa is osztott véleményre, egyúttal megmutatja a Vaida-Voevod által artikulált székelységképet, -ismeretet, valamint egy jellemzőnek tekinthető perspektívát Tamási írásainak befogadási lehetőségeire vonatkozóan. Tamási beszámolója szerint a Vaida-Voevoddal való találkozása során a politikus a szerző székely figuráinak autentikusságát hangsúlyozta, amit maga Tamási is nagyrészt helytállóként ismételt meg, illetve összhangban érzi önismeretével. Érdekessége a szövegnek, hogy Vaida-Voevod beszámolója szerint – egy pesti újságíróval való beszélgetése alapján – a pestieknek gondot okoz Tamási nyelvének és irodalmának értelmezése.¹³ A Vaida-Voevodnak tulajdonított észrevételek itt egy jellegzetesen transzilvanista diskurzustípust működtetnek, és bár Tamási fenntartásokkal kezeli a pesti olvasók tapasztalatainak e minősítését, cikkében mégis közlésezi ezt az áttételesen megismert hozzáállást is, amivel egyúttal adathatónak válik az a Tamásihoz és írásaihoz való viszonyulásmód is, mely szerint az író szövegeinek nyelve akadályozza, sőt elidegeníti a székely regiszter társas hatókörének perifériáján vagy azon kívül elhelyezhető olvasókat. Ennek kapcsán a spekuláció szintjén az is megfogalmazható, hogy Tamási szövegeinek akár negatív irányban is hatásuk lehetett és lehet a mai napig magának a székely regiszternek a megítélésére bizonyos olvasók számára: ugyanazok a kommunikációs jegyek, amelyek a székely társas hatókörének egy részében artikulált vagy artikulálatlan etnikai-nyelvi sztereotípiák visszaigazolása révén is autentikussá és élvezetessé teszik a regényeket, nehezen érthető nyelvként, egyúttal bizonyos szempontból zavaró kommunikatív stílusként kereteződhetnek azok számára, akik más csatornákon keresztül nem érintkeztek a regiszterrel, és egyéb esztétikai-ideológiai tényezők mentén sem értékelték pozitívan Tamási stílusát.

A három regény *Ábel*-trilógia formájában kiadott változatához írt 1937-es szerzői ajánlólevél¹⁴ Tamási eredetiségre, autentikusságra vonatkozó koncepcióját villantja fel egyrészt a regény történetére és szereplőire, másrészt a székely figurára vonatkozóan. A szerző feleleveníti a sokszor emlegetett csaváros észjárásra vonatkozó megjegyzéseket Ábelrel kapcsolatban, a figura sikerülttségét pedig írásmódja művészi teremtő erejének tulajdonítja, ugyanakkor ennek az írásmódnak az egyik fontos forrásaként saját székelységét, székely sorsba ágyazottságát teszi meg. Mindhárom regény helyszínét és főbb szereplőit összefüggésbe hozza saját élettörténetének bizonyos szereplőivel,

12 | Tamási Áron: Arckép Vajda Sándorról. In: uő: *Gondolat és arvaság. Esszék, cikkek, útirajzok, riportok – 1923–1935*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp. 2011 [1933]. https://reader.dia.hu/document/Tamasi_Aron-Gondolat_es_arvasag-29 (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

13 | „S elmond egy érdekes esetet is arra nézve, hogy ő jobban megért engem, mint például a pestiek. Erre szerfelett kíváncsi voltam, mert én efféle a pestiekről eddigelé nem vettem észre. [...] Hát a tanulságos eset az, hogy az elmúlt nyáron lejött ide Romániába egy neves budapesti újságíró, és többek között Vajda Sándorral is kimerítő beszélgetést folytatott. Sok más fontos dolog mellett valahogy szóba került a magyar irodalom is, s azzal kapcsolatban az erdélyi. [...] A pesti újságíró erre megjegyezte, hogy ők nagyon furcsán vannak például velem, mert nem értik az írásaimat. Nem értik az írásaim nyelvét s általában azt, amit irodalom címen csinálni igyekszem.” Uo.

14 | Tamási Áron: „Ábel”. In: uő: *Szellemi őrség. Esszék, cikkek, útirajzok 1936–1965*. Digitális Irodalmi Akadémia, Bp. 2010 [1937].

illetve embertípusaival mint ihlető forrásokkal, ezáltal Ábelnek és áttételesen Ábel kommunikációs jegyeinek a reális voltát erősíti.¹⁵

Tamási mindkét, itt említett szövegében és egyéb cikkeiben is írói hangjának és számos szereplőjének, köztük Ábelnek is fontos sajátosságaként említi a székely származást és jellegzetesen székely attribútumokat, ezáltal ő maga is székely karakterológiai figuraként keretezi Ábelt, írásainak sok egyéb szereplőjét és saját magát is.

4. Ábel a digitális médiában

Szakállas Ábel figurája sokféle digitális médiaplatformon jelen van különböző diskurzustípusokba ágyazva. Alább az általam megvizsgáltak közül csupán néhány fontosabb, *Ábel*-trilógiával, illetve Szakállas Ábelrel kapcsolatos tartalmat emelek ki, arra figyelve, hogy milyen karakterológiai figura profilja rajzolódik ki a digitális médiában adatható Ábel-reprezentációkból, hogy hogyan jellemzik az általa megszólaltatott nyelvi repertoárt, és hogy milyen funkcióval reprezentálódik Ábel.

Az alábbi (2–3)-ban idézett szövegekben számos evaluatív állítás jelenik meg Ábelről.

- (2) [Ábelt,] [a]kit pengeéles észjárása, hatalmas lelkierője, konoksága, és nem utolsósorban talán legsajátosabb fegyvere, jellegzetes humora segíti győzedelmeskedni előbb a hargitai rengetegből előbukkanó ellenfelein, majd elboldogulni a nagyváros lumpenvilágának bugyraiban, végül pedig az ígéret földjének hitt Amerikában elfogadni néger munkatársa bölcs megállapítását, hogy miért is vagyunk a világon. És ezt a bölcsességet követve hazajön. Ám negyedik útjára még várnia kell. Úgy képzelem, hogy 1955-től, újra közkinccsé válásától kezdve nem türelmetlenkedve ugyan, de készen áll az indulásra, majd tizenegy év múltán, ötven évvel ezelőtt, 1966. május 26-án vág neki megteremtője, szellemi atyja halála után az utolsó csapásnak. [...]

Minek számolgatni, amikor épp ő maga írta az idézett előszóban, hogy Ábelt a székelység ábrájának szánta. Azt pedig, hogy megmaradt-e annak mind a mai napig, főlélesleges firtatni: megmaradt, ahogy vele együtt sok más Tamási-hős is.¹⁶

A *Krónika* online platformján megjelent, (2)-ben idézett cikk Tamási halálának ötvenedik évfordulója kapcsán született. Szerzője előbb Tamási 1955-ös *Ábel*-előszavából

15 | „Ilyenkor nagy boldogság visszaemlékezni a gyermekkorra, amelyben Ábel kénytelen-kelletlen már gyűjtötte a tapasztalatokat, csak éppen azt nem tudta, hogy mi célból. Ebből is nyilvánvaló, hogy a regény már születésénél kezdődött, s ez számomra elég terhes volt, különösen ha meggondolom, hogy más szerencsésebb írónál a regény csak a kellő időpontban és helyen kezdődik, vagyis amikor meg akarják írni, s a papiroson. [...] Az én őseim, ameddig nyomon lehet követni, apai és anyai ágon egyaránt mindig székelyek voltak és katolikusok. Néha már szinte a függetlenségem rovására megy, annyira írásaimban érzem őket: székelységüket s különösen mély katolikus voltukat.” Uo.

16 | Molnár Judit: Ábel az öröklétben. *Krónikaonline.ro* 2016. (május 29.). <https://kronikaonline.ro/szempont/abel-az-orokletben> (utolsó meglátogatás: 2025. 02. 25.).

idéz, melyben maga az író egyrészt Ábel és szellemi atyja közötti hasonlóságról ír, ugyanakkor Ábelt önnálló életre kelt figuraként jeleníti meg, másrészt „a székelység ábrájának”, mintáértékű figurának tekinti, a folytatásban pedig Molnár rövid jellemrajzában Ábel intelligenciáját, lelkierejét, konokságát és humorát emeli ki. Az évfordulós cikk szerzője a Tamásira való emlékezés eszközeként azonosítja az író Ábel figurájával azáltal, hogy Tamási halálát Ábel negyedik útjaként, az örök életbe való távozásaként írja le, és azt is hangsúlyozza, hogy a jelen számára is a székelység fontos mintáját teremtette meg Tamási Ábel és sok más szereplője formájában.

- (3) **a.** Ábel alakjában Tamási egyfajta eszményített székelyt próbál megformálni, a csavaros eszű góbét, aki nem megy a szomszédba egy kis furfangért, és a nyelve is alaposan fel van vágva – mindig kész a visszavágásra, miközben az élet nagy kérdéseire vonatkozó bölcsességeknek sincs híján. A főhős remekül hozza is a klasszikus székelyekkel kapcsolatos sztereotípiákat, ugyanakkor sokkal több is ennél. [...] Soha el nem apadó humora mellett különös ízt adnak alakjának székelyes szófordulatai (»ugyanvalóst erősen szerettem«), melyek a Farkaslakáról származó Tamási számára nyilván teljesen hétköznapi kifejezések voltak, mint ahogy mindennapi valóság volt számára a puliszka, a pálinka és a pityóka is, nem pedig szándékoltnan népies, üres díszítőelem.¹⁷

b. Megvan még az ábeles fufang? Ahová, akik közé születik, azzá lesz: a székelgyermek

Talpraesett? Fufangos? Huncut? Gyakorlatias és természetközeli? Olyan, mint a szülei, vagy okosabb? Mennyire nyitott a világra? Milyen kihívások elé állítja a felnőtteket? Fontos-e, hogy ismerje saját nyelvjárását? Egyáltalán milyen is a mai, 21. századi székelgyermek? Ezt próbáltuk körüljárni néhány nézőpontot felvillantva. Az eredmény tanulságos lehet, nem csak szülőknek.

[...] [Ravasz Réka] [ú]gy véli, az az elképzelés, hogy a székelgyermek fufangos, talpraesett, már nem annyira találó. »Sok gyerek már túl van busgatva, a Tamási-féle ábeles fufang már nem jellemző rájuk. Négy évvel ezelőtt jobb volt az arány, akkor több gyakorlatias, talpraesett gyerekekkel találkozottam. Most fordult a dolog.«

Kozma Attila színész, humorista szerint általában romantikus szemszögből látjuk a székelgyermekről kialakult képet, és a valóság már nem ezt tükrözi. »Amit én látok, egyáltalán nincs szinkronban azzal, amit emlegetni szoktak, hogy itt mindenki milyen okos és emiatt a gyerekei is milyen okosak, tűzrőlpattantak és csavaros eszűek. [...] [A] székelgyermek sajnos egy megfélemlített emberke a világban, aki egyrészt a szülei kényelméből fakadó tiltásokkal van körülvéve. [...]«

Helye válogatja, hogy mennyire ismerik a székelgyermek saját nyelvjárását. A városokban rosszabb a helyzet, a falvakban jobb, egyszerűen azért, mert ott ösztönösebben beszélnek még az emberek – fejtette ki Sántha

17 | Kolozsi Orsolya: Ábel az erdőben döbben rá, hogy az embernél nincs veszélyesebb. *Könyves Magazin* 2023. (okt. 4.). https://konyvesmagazin.hu/nagy/tamasi_aron_abel_a_rengetegben_ujraolvaso.html (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

Attila [...]. »Egy óvónő ismerősöm mesélte, az anya erős tájszólásban beszél, a gyermeke pedig úgy, mintha Budapestről szalasztották volna el. Ez azt mutatja, hogy a gyermek a tévén szocializálódik, onnan hallja a szavakat, és neki már ez lesz a »tájszólása«. No meg ott van az is, hogy egyre több helyen nem ildomos népiesen beszélni, mert az olyan 'csúnya'.«¹⁸

A fenti (3a–b)-ben két teljesen különböző perspektívából ugyan, de Ábel a székely gyermek klasszikus prototípusaként reprezentálódik. Az első szöveg a *Könyves Magazin* honlapjának *Újraolvassuk a kötelezőket* rovatában jelent meg, és az *Ábel a rengetegben* regény cselekményére, műfaji kérdéseire, narrációs és stilisztikai-nyelvi jellemzőire, valamint Ábel figurájára reflektál. A (3a)-ban idézett részből kiderül, hogy Ábel a csavaros észjárású, feleselő, jó kedélyű, az élet nehézségeivel szemben reziliens, nyelvjárásban beszélő eszményített székely fiatal alakjaként értelmeződik ebben a szövegben is. A szerző azt is megjegyzi, hogy Tamási számára a székelyként észlelt tájnyelv használata automatizmus, így az *Ábel* székely szereplőinek beszéde nem túlnépiesített díszítőelemként értelmezendő, hanem az autenticitás egyik immanens hordozója a regényben.

A (3b)-ben idézett szöveg nem irodalomértelmezést kíván nyújtani, hanem napjaink székely gyermekeinek jellemzőit járja körül több megszólaltatott vélemény egybefűzése révén. Ábel alakja itt jelzősített formában jelenik meg, az idézett vélemények pedig mind a klasszikus, sztereotipikus, *ábeles* gyermek vonásaihoz viszonyítják a jelen székely gyermekeit. Az idézett vélemények mind a sztereotipikus (furfangos, természetközeli, talpraesett, nyelvjárásban beszélő) székely figurájához képest érzékelt változásokról alkotott véleményüket fogalmazzák meg, melyekből az az általános diagnózis artikulálódik, hogy a mai székely gyerekek eltávolodtak a klasszikus, Ábel alakjával fémjelzett értékektől a talpraesettség, intelligencia és táji színezetű nyelvhasználat területén. Az utolsó megszólaltatott véleményben megjelenik a falu és város, illetve implicite Budapest és Székelyföld ellentéte is: Sántha Attila idézett véleménye a városokat látja a székely nyelvjárás használatától való eltávolodás fő terepeinek, az eltávolodás nagy mértékét pedig a budapesti gyermek figurájának bevonásával szemlélteti, amikor a magyarországi tömegtájékoztató platformok negatív hatását említi. Ezenkívül Sántha rövid utalás formájában kitér a nyelvi előítéleteknek a nyelvjárási beszédet háttérbe szorító szerepére is. Ez a szöveg nagyon jó példája annak, hogy Ábel figurája nemcsak közismert bizonyos helyi közösségekben, hanem az eszményített székely karakter, illetve e karakter fokális jellemzőinek megtestesítője, olyannyira, hogy a név többes számú, illetve jelzősített alakjának használata bizonyos közegekben alkalmas ezeknek a sztereotip sajátosságoknak a jelölésére.

Ábel figurájának megjelenítésére és a márkateremtés mozzanataként való használatára példa a Cserekerít Fogadó által meghirdetett „*Ábel a Hargitán*” *diáktábor. Tábor 12 éven felüli gyerekeknek – aktív pihenés a természet lágy ölén* elnevezésű program, melynek leírásában nem történik utalás Ábelre, a címben való szerepeltetés révén viszont nosztalgikus hangulatot teremt az érdeklődők számára, illetve prototipikusan székely

18 | Péter Beáta: Megvan még az ábeles furfang? Ahová, akik közé születik, azzá lesz: a székely gyermek. *Kronikaonline.ro* 2019. (júl. 15.). <https://kronikaonline.ro/extra/megvan-meg-az-abeles-furfang-ahova-akik-koze-szuletik-azza-lesz-a-szekely-gyermek> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

vagy *ábeles* foglalkozásként márkazza az értékesített szolgáltatást.¹⁹ Szintén a figura köztudatban való jelenlétét, illetve ennek a jelenlétnek a fenntartását szemlélteti, hogy – amint egy hírszövegben olvasható – Orbán Judit szobrásznak „[egy] kiállításon megtekinthető munkái Ábeleket, székely parasztokat, gondoskodó anyákat és gyerekeiket, verejtékező munkásembereket, valamint agyafúrt gazdákat ábrázolnak”,²⁰ illetve az is, hogy az Andrei Ábel zenész által közrebocsátott, népies stíluselemeket és életérzést közvetítő dal és videó – bár szövegében nem kapcsolódik az *Ábel a rengetegben* című regényhez – *A rengetegben* címet viseli.²¹

Végül pedig szintén említésre méltó, hogy tanulmányom írásakor a Facebook közösségi oldalon négy, az Instagramon pedig egy olyan Szakállas Ábel-profil van, amely az *Ábel a rengetegben* 1993-as filmadaptációjából kivágott képeket, hargitai lakhelyet vagy munkahelyet és 15 éves életkort jelenít meg. Mivel ezeknek kevés követőjük van, hisz valószínűleg valamilyen iskolai feladat keretei közt születhettek, és nem találtam számomra releváns hozzászólásokat sem, ezekkel nem foglalkozom az említésnél részletesebben. Bizonyos szempontból szintén idetartoznak, ám az 5. részben kerülnek említésre a videómegosztó oldalon elérhető, iskolai oktatáshoz kapcsolható *Ábel a rengetegben*-elemzések.

5. Ábel az iskolában

A Tamási és Ábel kapcsán zajló profilozási folyamatoknak kiemelt fontosságú aktorai az iskolai oktatás szolgálatában álló kiadványok és tartalmak, mivel ezek – attól is függően, hogy a pedagógusok milyen mértékben támaszkodnak rájuk – évről évre fiatalok egész generációi számára válnak változó mértékben és ideig ismertté. Éppen ezért ebben a részben áttekintem néhány iskolai tankönyv²² és segédanyag vonatkozó részeit, illetve a világhálón elérhető, reprezentatív, az *Ábelt* mint iskolai olvasmányt magyarázó írott szövegeket és videókat.

Az Ambrus–Bodó szerzőpáros kilencedik osztályos tankönyvének *Ábel*-trilógiával foglalkozó fejezete a trilógiát bemutató szövegben az első személyű narrációs technika és az életrajzi ihletettség mellett műfaji kérdésekre, a derűs világlátás jellegzetességére, a népi hitvilág megjelenítésére, a mitikus, mesei beállítottságra reflektál számos szakirodalmi idézetet felhasználva.²³ A szöveg Ábel népihős-jellegének, hitvilágának és csalafintaságának, humorának említésekor nem minősíti ezeket a jegyeket specifikusan székelyként, viszont bizonyos idézetek formájában a székelység eszményített

19 | Cserekert: Ábel a Hargitán diáktábor. *Cserekert.ro* é. n. <https://www.cserekert.ro/prog2.htm> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

20 | Miklós Dalma: Ábelek és székely kenyérszegők. *Hargita Népe* 2023. (aug. 16.). <https://hargitanepe.ro/hirek/udvarhelyszek/abelek-es-szekely-kenyerszegok> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

21 | Betyár Basszus: *Ábel – A rengetegben (Official Music Video)*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=ArxdE1F5cKU&ab_channel=%C3%81bel (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

22 | Az általam megvizsgált tankönyvek a romániai magyar nyelv- és irodalomoktatásban használatosak, az árnyaltabb helyzetképhez feltétlenül szükség lesz a magyarországi tankönyvek vonatkozó részeinek vizsgálatára is.

23 | Ambrus Ágnes–Bodó Anna: *Magyar nyelv és irodalom. Tankönyv a líceumok IX. osztálya számára*. Stúdium, Kvár 2014. 160–163.

képviselőjeként jellemzi magát a főhőst, például: „»a székelység akaratának, vágyainak, lehetséges és remélt magatartásmódjának a képviselője«”,²⁴ vagy Makkai Sándortól idézve: „»[ő] és a székelység egy sorsközösség: árvák, testvértelenek, kicsik, gyöngék, tájékozatlanok. De nem hagyják magukat. Addig kínlódnak, bódorognak, próbálkoznak, amíg magukra lelnek«”.²⁵ Az alábbi (4)-ben a regényekkel kapcsolatos néhány feladatot idézem.

(4) Szabédi László »feleselő párbeszéd«-nek nevezi a Tamási-féle dialógust. Miért? Keress példákat a trilógia első részéből párbeszédekre! [...]

Keress példákat a székely nyelvhasználat jellemzőire (szókincs, szókapcsolások, kifejezések, mondatalkotás)! [...]

Vizsgáld a humor forrásait, különféle megnyilvánulási formáit!²⁶

Az idézett feladatokból látszik, hogy a recepcióban, szakirodalomban emlegetett és a digitális média különböző platformjain gyakran átvett „feleselő” beszédmódnak, a székely nyelvjárási elemek használatának, illetve a humor különböző fajtáinak áttekintését a tankönyv egyéni vagy csoportos feladatként tervezi el, tehát ezeket az előre megadott kategóriákat ismerteti fel a tanulókkal, és egyúttal verbálisan versengő, humoros és nyelvjárásban beszélő figuraként jellemzi Ábelt.

A Timár–Zágoni szerzőpáros nyolcadik osztályos tankönyvének *Ábel a rengetegben* című regénnyel foglalkozó fejezete²⁷ a történelmi kontextus felvázolásával indít, a trianoni békeszerződést említi, Kós Károly *Kiáltó szó* című röpiratát idézi, és a Trianon nyomán érzett döbbenet gyümölcseiként utal az erdélyi irodalom számos regényére, köztük az *Ábel a rengetegben* címűre is. A műfaji kérdések, narrációs technika kérdései után Ábel jellemzésekor a humoros intelligencia, a „kópéság”, a problémamegoldó készség jellegzetességeit emeli ki, a regény értelmezése kapcsán hangsúlyozza a metaforikus nyelvhasználat, illetve a szimbólumhasználat fontosságát. A fejezetenként elosztott feladatok néhány releváns példáját az alábbi (5)-ben idézem.

(5) Mi jellemzi az elbeszélő beszédét? Keress nyelvjárási elemeket, fordulatokat a szövegből!

Keress példát nyelvi humorra a részletből!

Bizonyítsd regényből vett részletekkel és idézetekkel, hogy Ábel fegyvere az éles nyelve és furfangos észjárása!

Lapozz vissza az előző gyakorlatok megoldásaihoz, majd készítsd el Ábel jellemzését az alábbi szempontok figyelembe vételével: életkora, életkörülményei; viszonya más szereplőkkel; cselekedetei; beszédstílus, megszólalásmódja; belső tulajdonságai, népmesei hősre jellemző vonásai; saját maga számára megfogalmazott életcéljai; egyéni vélemény.²⁸

24 | Uo. 162.

25 | Uo. 163.

26 | Uo. 164.

27 | Timár Ágnes–Zágoni Melinda: *Magyar nyelv és irodalom. VIII. osztály*. Editura Didactică și Pedagogică, h. n. 2014. 181–197.

28 | Uo. 183, 187, 196.

Az idézett feladatok az Ambrus–Bodó-tankönyv feladataihoz hasonló jelenségeket kerestetnek a tanulókkal, és itt már több és részletezőbb, illetve komplexebb, érvelő szövegeket is kérő feladatokat találunk. A székelység mint jellemvonás nem hangsúlyos ebben a tankönyvben: a nyelvjárási elemek használata, a humor és a furfangos észjárás itt Ábel jellemvonásaiként jelennek meg, nem pedig a székelység prototipikus ábrázolásának részeként, ugyanakkor a feladatok lehetséges megoldásai lehetőséget kínálnak az oktató számára, hogy ezeket jellegzetesen székelyként prezentálja.

Bartalis és mtsai nyolcadik osztályos tankönyve, mely a funkcionális nyelvsemlelet jegyében íródott, számos jelenséget, kérdést tárgyal a *Tamási Áron: Ábel a rengetegben* című részben, mely a *Couleur locale* című fejezetben található.²⁹ A Triannonnal kapcsolatos tudás, a háború utáni időszak megjelenítése a szövegben, az előreutalás, sejtetés nyelvi eszközeinek tematizálása mind kérdések formájában történik. Ezeken kívül olyan feladatokat tartalmaz az *Ábellel* dolgozó szövegrész, amelyek a népmesék hőseivel való hasonlóságokra, a tartalmi mozzanatok jelentőségére való rávezetést, az egyéni és közösségi értékek, az igazságosság és igazságtalanság kérdésének megbeszélését, a történetek újrameséltetését, a főhős változásainak kimutatását, a humoros fordulatok és a csavaros észjárás funkcióinak átgondolását stb. szolgálják. Az *Ábel nyelve* című tematikus rész néhány kiválasztott feladatát az alábbi (6)-ban idézem.

- (6) 1. Tegyük fel, hogy a magyaron kívül egy másik nyelvet is anyanyelvi szinten ismersz. Ha a regényt erre a másik nyelvre kellene lefordítanod, milyen nehézségekbe ütköznél? Hogyan oldanád meg?
3. A te nyelvváltozatodhoz képest miben más az a nyelv, amin Ábel beszél? Gyűjts minél több példát, és próbálj meg szempontokat találni, amelyek alapján a példáid csoportosíthatók! [...]
7. Viccek, anekdoták, irodalmi művek sora forgalmazza azokat a sztereotípiákat, amelyek a székel ember beszélési szokásaival, furfangos, csavaros észjárásával kapcsolatosak. Figyeld meg az alábbi jelenetet, és válaszolj a kérdésekre! [...]
- Keress további példákat, amelyben a nyelvi vetélkedésnek Ábel lesz a győztese! Figyeld meg, hogyan éri ezt el! Figyelj arra is, hogy ezeknek a szópárbajoknak van-e közönsége! Hogyan értelmezed ezt?³⁰

Az itt idézett feladatokon kívül a szövegbeli múltidő-használat, a Fuszulán és Surgyelán beszédében tetten érhető román nyelvi hatás és a szójátékok elemeit és jellegzetességeit felismertető feladatok, valamint a regény párhuzamos interpretációs módozataira való reflektálást célul kitűző feladatok is szerepelnek. A (6)-ban idézett első két feladat a regény nyelvezetének nehezen fordíthatóságát és a lehetséges megoldásokat, illetve az Ábel és a tanulók nyelvváltozatai közötti különbségekre való elmélyült reflektálást teszi lehetővé. A 7. feladat a székelyek beszélési szokásaival, csavaros

29 | Bartalis Boróka–Tamás Adél–Köllő Zsófia–Kádár Edit: *Magyar nyelv és irodalom. Tankönyv a VIII. osztály számára*. Kreatív Kiadó, Kvár 2025 [megjelenés alatt]. 57–67.

30 | Uo. 63–65.

észjárásával kapcsolatos sztereotípiák témáját veti fel reflexív módon, hangsúlyozva ezek sztereotíp jellegét, majd két kiválasztott regényrészletben elemezteti ezeknek a sztereotíp minősítéseknek a konkrét konverzációs szimptomáit, végül a nyelvi vetékedés stratégiáira és kontextusára hívja fel a tanulók figyelmét. Ebben a tankönyvben tehát szintén megjelennek az Ábellel, illetve a székelységgel kapcsolatos sztereotípiák, viszont olyan módon, hogy az ezekre való reflektálás elmélyült, a kommunikáció funkcióira és kontextusaira tekintettel lévő elemzési szempontokat kap, az értelmezési és elemzési lehetőségek pluralitása pedig folyamatosan hangsúlyos marad.

A Sulinet platformján található, *Tamási Áron élete, művei és Tamási Áron – Az Ábel-trilógia* címszavak alatti, diákoknak szánt ismertetések szintén relevánsak munkám szempontjából. Az előbbi szövegrész Tamásit „a székelyek legjellegzetesebb és legnagyobb írójaként” nevezi meg, hangsúlyozva, hogy „[s]zülőföldjéről és a székely emberekről legtöbbünkben az általa felmutatott irodalmi kép él”.³¹ A trilógiát tárgyaló szövegrészek árnyaltan kívánják láttatni annak jelentőségét. A regionális jellegzeteségek mellett a szöveg hangsúlyozza a trilógia nagyobb léptékű tétjét, mondanivalóját is, ugyanakkor a három regényt a székelység három léthelyzetének megjelenítőjeként interpretálja. Előkerülnek továbbá a csavaros észjárás, a derűs kedély és a talpraesettség evaluatív kategóriái, illetve az önéletrajzi hatásoknak az írói attitűdben is megmutató értékei is.³² Elmondható tehát, hogy ez a platform is székely karakterológiai figuraként ábrázolja Tamásit és Szakállas Ábelt.

Végül érdemes kitérni a videómegosztó oldalon megtalálható, Ábellel kapcsolatos bemutatókra is. A három ilyen témájú videó, amelyeket találtam, mind az *Ábel a rengetegben* című regényről szól, céljuk pedig – amint a címeikben feltüntetett *8. osztály* megjegyzésből is kiderül – fontos szempontokat kiemelni, információkat nyújtani a regényt kötelező olvasmányként olvasó tanulók számára. A *Felső - Magyar: Egyedüllét, magány – Tamási Áron: Ábel a rengetegben (8.osztály)* című videó³³ az M5 tévécsatorna *Felső* című műsorának Tamási Ábelével kapcsolatos része, melyben két műsorvezető kérdezi Papp Zoltán magyartanárt a regény történelmi háttéréről, a székelység 1920-as évekbeli élethelyzetéről, a mű életrajzi ihletettségéről és a mű értékeiről, a beszélgetés során pedig nagy hangsúlyt kap a jellegzetes székely beszédmod, sors és karakter, illetve a talpraesettség, valamint a „góbés civódás” sztereotípiája.

31 | Sz. n.: Tamási Áron – Az Ábel-trilógia. *Sulinet*. <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-12-osztaly/tamasi-aron-elete-elbeszelese-az-abel-trilogia/tamasi-aron-az-abel-trilogia> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

32 | „Ebben az élethelyzetben a trilógia három részének egyre táguló körei a székelység három életbenmaradási lehetőségét veszik sorra: a hegyi-erdei munkát, a városit és a kivándorlást.

Csavaros észjárású fiú, ez a legfőbb fegyvere a létharcban, a kiszolgáltatottságban. Naiv szemléletével ugyanakkor rá tud csodálkozni a világra, örül a szépnek, jó kedélyével, humorérzékével, talpraesettségével a nehéz helyzeteken is úrrá lesz. Egyszerre hat rá a tisztességes munka morálja és az ügyeskedése, egyszerre kamasz és felnőtt ember. [...]

Kisgyermekként ő [Tamási] is a Hargita aljában nőtt fel, s már nyolcévesen egyedül küldte fel éjszaka apja a hegyre. A legmélyebb élményréteg tehát önéletrajzi jellegű, és bármennyi is a különbség Ábel és az elbeszélő között, nyilvánvaló, hogy az alkotó rokonszenvnél többet érez teremtett hőse iránt, ezért képes arra, hogy a fordultatos élettörténetet szimbolikus jelentéskörrel ruhazza fel.” Uo.

33 | M5: *Felső - Magyar: Egyedüllét, magány – Tamási Áron: Ábel a rengetegben (8.osztály)*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=F6jjjQqhMRc&ab_channel=M5 (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

A *Kifordított Magyaróra* sorozat *Tamási Áron: Ábel a rengetegben - regényelemzés (8. osztály)* című darabja³⁴ a regényt a hazaszeretet, a szülőföldhöz való kötődés, illetve a magyar nemzeti összetartozás regényeként minősíti, és tematikus csoportosításban veszi sorra a regénnyel kapcsolatos szempontokat. A műfaji kérdések mellett az előadó szót ejt a csipkelődő párbeszéd, a „rejtvényekben beszélés” jellegzetesen székely jellegéről és az olvasást nehezítő voltáról, a székely góbé figurájának meghatározásáról³⁵ (akit a magyar kultúra jellegzetes embertípusaként nevez meg a szerző, utalva a székely viccekre is), a szegénység ábrázolásáról, a helyszín fontosságáról, a trianoni békeszerződés traumájáról, a leegyszerűsített világ ábrázolásának kritikájáról stb. A regény nehezen olvashatósága kapcsán a tartalomgyártó a fenti, 3. részben említettekhez hasonló értékelésmódra is reflektál: elmondja, hogy a regény bizonyos olvasók, főként a fiatal olvasók számára túlzottan megerhelő és unalmas lehet, ennek okát pedig a csipkelődő párbeszéd, illetve a nagyobb kognitív erőfeszítést igénylő, jellegzetesen székely, implicit kommunikáció megjelenítésében látja.³⁶ Az előadó arra is kitér, hogy ő maga járt Csíkszicsóban, és megerősíti a székely szűkszavúság és tréfálkozó beszéd megjelenítésének autentikusságát. Az ismertetés tehát több szempontból is a jellegzetesen székely léthelyzet, szereplők és nyelvhasználat minősítéseit hangsúlyozza.

A *Tamási Áron: Ábel a rengetegben – Gyorstalpaló*³⁷ című, nem egészen kétperces videó rövidsége ellenére szintén reprezentatívnak mondható. Az ismertetés legfontosabb állításait az alábbi (7a)-ban idézem, (7b–d)-ben pedig kiemelek néhány kommentet.

(7) **a.** [...] egy kamaszfiú történetét meséli el, ami teljes egészében az író életrajzából kiemelt dolgokat örökíti meg. A könyv az *Ábel*-trilógia első része [...]

A regényben a székely nyelvjárás erőteljesen megjelenik a párbeszédekben, de még az elbeszélői részekben is. [...] A párbeszéd humorosak, és egy sajátos székely gondolkodásmódról tanúskodik maga az elbeszélés. Ettől Ábel karaktere elképesztően jelképeppé válik.

b. Csodálatos, nagyon szeretem, az egyik kedvenc olvasnivalóm!

34 | Kamrás Orsolya: *Tamási Áron: Ábel a rengetegben - regényelemzés (8. osztály)*. Kifordított Magyaróra. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=apoO2f48oJY&t=32s&ab_channel=Kiford%C3%ADtottMagyar%C3%B3ra (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

35 | „[Cs]avaros észjárású embert jelent, aki hajlamos a másik embert akár kicsit át is verni, meg is tréfálni, de ez nem egy gonosz átverés, hanem furfangosság.” Uo.

36 | „Az fontos még a cselekménynél, hogy [...] időnként nem is igazán történik semmi a regényben, ezért – kicsit erősen fogalmazva – szokták ezt unalmasnak is tartani. És bevallom, amikor én gyerekként először próbálkoztam az *Ábel a rengetegben* elolvasásával [...], akkor letettem, mert unalmasnak találtam, de ez nem azért volt, mert ez egy rossz regény, mert ez egy nagyon jó regény, hanem azért, mert valószínűleg túl fiatal fejvel olvastam. És nem tudtam azzal mit kezdeni, hogy a történetmondást újra meg újra megszakítják ilyen csipkelődő párbeszéd, tréfálkozások [...]. [H]a valaki túl fiatalon kezd neki az *Ábel* olvasásának, akkor nem tudja értékelni ezeket a csipkelődéseket, ezeket a kis agytornákat, hogy állandóan rejtvényeket adnak föl egymásnak, de ezek az *Ábel* cselekményének nagyon szerves részét képezik. Tehát ez fontos a regényben, csak nem biztos, hogy minden olvasó tudja ezt értékelni. De majd látni fogjuk, hogy a székely karakternek része ez a csipkelődés, ez a picit rébuszokban beszélés.” Uo.

37 | Időutazó (Time Traveller): *Tamási Áron: Ábel a rengetegben – Gyorstalpaló*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=NJJeRGshYMk&ab_channel=Id%C5%91utaz%C3%B3 (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.).

c. Mindig a kedvenc kötelező olvasmányom volt és lesz. Hisz én is székely származású vagyok

d. Nekem is a kedvenc kötelező olvasmányom volt. Nem vagyok székely, de ez a humoros észjárás nagyon tetszik benne.

A (7a)-ban idézett szövegrészekből érzékelhetővé válik a rövid ismertetés sarkított jellege, mely hasonló terjedelem mellett természetesen elkerülhetetlen, illetve a székely nyelvjárás, a humor és a székely gondolkodásmód megjelenítésének hangsúlyozása. Az összesen 18 hozzászólás nagy része a regény nagyraértékelttségét mutatja, a fentebb mellékelt hozzászólások ezeket példázzák. A (7c)-ben idézett hozzászóló saját székely származásával indokolja, hogy a regény a kedvenc kötelező olvasmánya, a (7d)-ben szereplő komment pedig a nem székely származásúak által is értékelt humoros észjárást nevezi meg a regény fő vonzerejeként.

6. Összegzés, következtetések

Tanulmányomban a székely nyelvjárásnak a szépirodalommal kapcsolatos diskurzusokban tetten érhető, bizonyos regisztrálási jelenségeit igyekeztem feltárni egy rövid esettanulmány formájában. A Tamási Áron *Ábel*-trilógiájával kapcsolatos szakmai, önreflexív, iskolai és laikus diskurzusok néhány reprezentatív típusát mutattam be.

Az *Ábel*-szakirodalom nagyobbik hányada szerint a trilógiának, főként első darabjának a fő erénye a székelység specifikus sorsának, lélekrajzának, gondolkodásmódjának és nyelvének, ezen belül a gyakran önvédelmi mechanizmusként értelmezett implicit, utalásszerű, „ravasz” és tréfálkozó kommunikációs üzemmódnak az autentikus megjelenítése. A ritkának mondható negatív kritikák ezekkel a sajátosságokkal nem vitatkoznak, csupán nem tekintik őket értékesnek; Kristóf György például kifejezetten zavarónak, károsnak tartja a szükségtelennek ítélt tájnyelv megjelenítését. Tamási saját magáról és munkásságáról írt cikkeinek, tehát önprofilozásának is alapvető fontosságú komponense az autentikus, ugyanakkor példaértékű székely figurák megalkotásának képessége.

Az *Ábel*lel kapcsolatos, digitális médiában elérhető tartalmak számbavétele alapján elmondható, hogy gyakori Tamásinak és *Ábel* figurájának a szimbolikus azonosítása, *Ábel* intelligenciájának, rezilienciájának, talpraesettségének, humorának és nyelvhasználatának dicsérete, a figura prototipikus székelyként, illetve székely gyermekként, fiatalként való ábrázolása (olyannyira, hogy bizonyos dikszurzustípusok a „mai székely gyerekekből” hiányzó idealizált, klasszikus székely értékeket az *ábeli* fokmérce mentén kérik számon), továbbá a márkateremtés eszközeként való használata a székely népi kultúra kommodifikációjának piaci közegeiben.

Az iskolai oktatás szolgálatában álló kiadványok és tartalmak a tudományos és laikus recepcióban gyakran emlegetett szempontok mentén *Ábelt* verbálisan versengő, furfangos, humoros és nyelvjárásban beszélő figuraként jellemzik, és gyakori, hogy például a digitális médiában elérhető segédanyagok, bemutatók szerzői megerősítik, hogy a székelyek, például Tamási szülőfalujának, Farkaslakának vagy Csíkcsicsónak a székelyei a mai napig valóban az *Ábel*ben megjelenített módon kommunikálnak. Az iskolai tankönyvekben ugyanakkor eltérő mértékű az etnikai sztereotipizálás:

megkülönböztethetőek azok az esetek, amelyekben Ábel kommunikációs jellegzetességei explicit módon autentikusan székelyként prezentálódnak az ismertető szövegekben és a feladatokban, és azok, amelyekben ugyanazok a nyelvi-stiláris jegyek csupán Ábelhez kapcsolódnak, ez utóbbi esetekben viszont mindig adott a lehetőség arra, hogy az oktató a székelyes kommunikáció prototípusaként keretezze ezeket, és ez a videómegosztó oldalakon elérhető reflexiók tanúsága szerint gyakran meg is történik.

Az itt áttekintett anyagok tükrében Ábel kétségtelenül az egyik legismertebb fiktív székely karakterológiai figuraként értelmeződik, és részben rajta keresztül a székelynek mint regiszternek a társas tartományába bekerülnek, illetve folyamatosan megerősítést nyernek az általam adatolt sztereotíp minősítések. A székely ember, székely fiatal, illetve Ábel szépirodalomban megteremtett karakterológiai figurája például a „székely bácsi” figurájától részben eltérő társas tartományt rendel a székely nyelvjárásként regisztrált beszédmódhoz, melynek részei a *furfangos*, *humoros*, *intelligens*, *természetközeli*, *talpraesett*, *szülőföldjéhez hű* stb. minősítések. A székely regiszter társas hatókörének különböző alcsoportjai a székelyként értelmezett beszédmódhoz is – egyebek mellett – ezeket a sztereotíp minősítéseket, illetve ezeknek egy részét vagy különböző kombinációit társíthatják. Igaz lehet ez azokra a személyekre is, akik a társas hatókör periferiáján helyezhetőek el, például olyan magyarokra, akik leginkább Tamási irodalma révén érintkeznek a regiszterrel, nem sok tapasztalatuk lévén magukat székely nyelvjárásban beszélőként kategorizáló, illetve mások által így profilozott beszélőkkel kapcsolatban.

Az autentikus székely jelleg nem vita tárgya a Tamási Ábele körüli diskurzusokban, amiben viszont mutatkozik némi variabilitás, az a repertoárhoz, illetve a beszédmódhoz kapcsolt értékelés. A Tamási, illetve Ábel kommunikációs stílusát *különlegesként*, *élvezetesként* értékelő, rendkívül pozitív és messze túlsúlyban levő publikus vélemények mellett adatolhatóak az ugyanezt a kommunikációs profilt – különösképpen az implicit jelentésképzést, „rejtvényekben beszélést” és a tréfálkozó ugratás gyakoriságának pragmatikai jegyeit – *fárasztó*, *nehezen érthető* nyelvként minősítő értékítéletek is. Krisztof György *Ábel a rengetegben*-kritikája a szépirodalommal mint műfaji kategóriával nem tartja kompatibilisnak a tájnyelvhasználatot, talán a provincialitás vádját megfogalmazva a „székely irodalommal” és Tamásival szemben, ugyanakkor a „túlságosan sok és fárasztó az olvasóra nézve ennyi székelység” megjegyzése által a székelyt mint regisztert ebben a közegben kétségtelenül *fárasztó*, *megterhelő* kommunikációs stílusként értékeli. Ugyanez az attitűd rajzolódik ki a Tamási által Vaida-Voevodnak tulajdonított beszámolóból, mely szerint „a pestiek” nem értik Tamási nyelvét és irodalmát, és végül az ehhez hasonló vélemények meglétére utal az 5. részben tárgyalt *Kifordított magyaróra*-epizód is, amely korhatáros jelleget tulajdonít Tamási regényének, és utal arra, hogy nem minden olvasó értékeli pozitívan az említett kommunikációs jegyeket. Mindez azzal a körülménnyel társulva, hogy a korabeli és későbbi irodalomkritika, a Tamási-szakirodalom, a közbeszéd, illetve az anyanyelvoktatás anyagai szinte egyöntetűen a székelységre valóban jellemző kommunikációs jegyeket fedezik fel Tamási Ábelében, hozzájárul ahhoz, hogy az efféle percepciók artikulálásakor a székely *nehezen érthető*, *megterhelő* nyelvként is regisztrálódjon, a székely beszélő figurája pedig a *megterhelő*, *nehezen követhető* *beszédpartner* sztereotípiáját is megkapja.

Az e tanulmányban bemutatott, az *Ábel*ről való beszéd során újra és újra megerősített, sokszor ellentmondásos sztereotípiáknak a hálózatait a székely nyelvjárás

regisztrálásának a mai napig fontos részei, és ilyenként vizsgálatuk segít árnyaltabban látni a székelyként azonosított nyelvhasználat kulturális modelljeit és a székely társas tartományának elemeit.

The Enregisterment of Szekler Dialect in the Discourses around Áron Tamási's *Ábel* Trilogy

Keywords: enregisterment, Szekler (Székely) dialect, characterological figure, Áron Tamási, Ábel trilogy

The article examines the main patterns of the enregisterment of the Szekler (Székely) dialect identifiable in the public discourses surrounding Áron Tamási's *Ábel* trilogy. Reflections on the trilogy and its protagonist, as formulated in the literature on Tamási, in contemporary literary journalism, in Tamási's essays on his own works, in digital media contents, and in Hungarian educational materials, usually interpret and present Ábel's speech patterns as authentic Szekler dialect usage, while Ábel himself is often portrayed as an exemplary Szekler characterological figure. The most common observations regarding Ábel's language use include generalizations about his implicit, allusive, "sly", verbally competitive, bantering style, and about these being Szekler pragmatic traits. These features are predominantly regarded as being special and enjoyable, however, in some cases they are assessed as burdensome, difficult language.